

PÉNTEK IMRE

Antológia-est az „októberi ragyogásért”

Egy feledésbe merült kiállításmegnyitó Lakiteleken

Néhány hónappal ezelőtt Lakiteleken jártam, a nép-főiskola vendégeként. Egy kétnapos kiadói-könyvszakmai tanácskozáson vettem részt. Ennek egyik programjaként vetítették le a 2015-ben készült *A vers ereje – Kádár félelme* című dokumentumfilmet. A művet már több fórumon bemutatták, ankétok születtek vele kapcsolatban, sugározta a Duna TV is. Sajnos, az én figyelmemet elkerülte, s most kellett szembe-sülnöm az 1985-ös *Antológia* című lakiteleki kiállítással és annak közvetlen és távolabb ható következményeivel.

De mielőtt erről szólnék, egy kis kitérőt kell tennem. A rendszerváltozás után – visszatekintve a múltra – megkezdődött a politikai küzdelem az érdekért, az egykori meghatározó szerepekért, az ellenállásban való részvétel kitüntetett pontjaiért. Az egykori úgynevezett demokratikus ellenzék – már akkor is – vezető erőnek tekintette magát, a Hálózat, a SZETA, Demszkyék, Harasztiék, a Beszélő köre látványos, a nemzetközi sajtó figyelmét is felkeltő budapesti akciókat szerveztek. A népi-nemzeti ellenállás sem volt kevésbé aktív, bár már akkor, s utólag még inkább, kevesebb publicitást sikerült kiharcolnia. Gondoljunk csak Csoóri betiltott írására a *Forrásban*, a '81-es írószövetségi közgyűlésre, Duray Miklós *Kutyaszorító* című könyvének előszavára, amelyet Csoóri Sándor írt; Nagy Gáspár verseire az Új Forrásban, majd a Tiszatájban. S ebben a nemzeti ellenállásban volt egy ember, aki hihetetlen szervezőkészséggel (és költői tehetséggel) volt megáldva: Lezsák Sándorra gondolok. Őszintén szólva kevesen hitték volna, hogy 1979-ben megvalósul a *Haza és nemzeti önismeret* című tanácskozás – éppen Lakiteleken. Történetesen én is részt vettem ezen, és sokunkkal együtt meghatva hallgattam Illyés végrendeletnek tekinthető búcsúszavait.

És eljött 1985. október 22-e, az *Antológia* című kiállítás megnyitója a lakiteleki művelődési házban. Lezsák fantáziáját dicsérte az újabb ötlet: három képzőművésszel, Gulyás Gézával és két tanítványá-

val illusztráltatja a hazai, a nyugati (emigráns) és a határon túli költők verseit. Már maga a dátum is provokáció, az őszi erdő egyértelműen az 1956-os forradalom jelképe – ez a metafora Lezsák megnyitó beszédének középponti, többször visszatérő motívuma volt.

Agócs Sándor – a film egyik rendezője – jól látta, hogy az elsikkadt esemény hányfelé vág, hányféle értelmet hordoz. S külön szerencse, hogy az eredeti tv-felvétel, Regős Sándor szegedi tv-irodavezető jóvoltából, megmaradt, s a film készítői fel tudták használni. Így jött létre 2015-ben *A vers ereje...*, egy jelentős irodalmi-képzőművészeti és rendszerváltó est eseményét megörökítve.

Már a nyitány is rendhagyóan hatásosra sikerült: Illyés Gyula maga mondta el, hangszalagról, az *Egy mondat a zsarnokságról* című versét. A bevezető hangulatképek jól érzékeltették: ekkor javában regnált a munkásörtség, itt voltak a szovjet csapatok és atomfegyverek, valamint besúgók hada figyelte az ellenzéki megmozdulásokat. S a titkos jelentések a „belső, ellenséges tevékenységről” rendre ott landoltak Aczél György, Németh Károly és más pártpotentátók asztalán. Finoman szólva: nem egy súlycsoportról volt szó. Lezsák és baráti köre – s vele szemben az államapparátus teljes hadrendje, a legitimitás ködfelhőibe burkolózva. Mégis azt mondta: mi itthon vagyunk, miért félünk, mit tudnak kezdeni velünk?

Gyakran panaszkodnak a mai népművelők, szervezők: milyen nehéz a közönségtoborzás. Ekkor ez még egyáltalán nem jelentett problémát: a lakiteleki művelődési házban összejött 4-500 ember (a jelentők becslése szerint), és értő, tiszteletteljes figyelemmel követte az est kínálta lelki fordulatokat. Lezsák megnyitója után az irodalom és a képzőművészet összefonódását Pap Gábor művészettörténész méltatta. Utólag úgy ítélte meg, hogy aligha talált volna három képzőművészt, aki az itt összegyűjtött versek illusztrálására vállalkozott volna. Ez talán túlzás, de a szervezés szempontjából nyilván Lezsák elgondolása volt a legkézenfekvőbb megoldás. Mindenesetre a meghívott költők szinte teljes létszámban megjelentek, elmondták verseiket, vállalva a kockázatot, a következményeket, amelyekkel számolnia kellett a szervezőknek és a résztvevőknek egyaránt. (Buda Ferenc kissé megindultan vallott arról a filmben: egyáltalán nem félt, nem aggódott, hogy miként torolja meg a hatalom akciójukat. Igaz, ő már túl volt egy börtönbüntetésen, amit a verseiért kapott 1956 után.)

Gulyás Géza mellett Tábori Aranka – a pályakezdő művésztárs – szövegéről, hogyan készültek egy egész éven át a versek illusztrálására. Ebben Lezsák Sándor segített nekik, aki elmondta véleményét az elkészült alkotásokról. És végre belepillanthattunk a versek előadásába. Nagy Gáspár kezdte a Tiszántúlon megjelent *Két nyárfa a Hódoltságban* című költeményével. Még a rutinos előadó szavain is átütött némi ünnepélyesség.

A történelmi háttérrel, a kontextusokat két történész-politológus vázolta fel: Petrik Béla és M. Kiss Sándor. Petrik elemzéseiben élesen kirajzolódott, hogy a kádári nómenklatúra mennyire tartott a népi-nemzeti ellenállástól. A belső jelentések idézése is ezt bizonyította: a hatalom roppantul aggódott amiatt, hogy ezek a lappangó csoportok megmozdulnak, utcára vonulnak. Mi több: Lezsák is megerősítette, képesek lettek volna erre, ha a dolgok úgy fordulnak. A demokratikus ellenzék budapesti konferenciái, kis demonstrációi nem aggasztották a pártközpontot, hiszen egyes ellenzéki szereplőkkel még tárgyalásokat is folytattak a rendszer átmentése érdekében. – M. Kiss Sándor azt fejtegette, hogy ismét az irodalomnak kellett lefolytatni azokat az eszmei konzultációkat, amelyekre a politikuskárda képtelennek bizonyult.

Baka István *Ady Endre vonatán* című verse az elviselhetetlen állapotokról adott dermesztő, riasztó képet, Aczél Géza pedig versében – némileg cinikusan – megállapította: „Ázsia-szag van”. S ebben a kelet-európai térségben: nekünk a szél „az mindig szembeszél”.

Petrik Béla arról is szólt: ez az irodalmi-képzőművészeti est messze túlnőtt vállalt szerepén. Ez volt a kulturális visszafogadás ceremóniája, az irodalmi összetartozás ünnepélye. (Lezsák meg is jegyezte: nyugati és keleti társaik sajnálatos módon nem lehetnek itt.) S az értő jelentők – bár egyetlen szó sem hangzott el közvetlenül 1956-ról – mindannyian tudták: ez bizony a forradalom megidézése, anélkül, hogy harsányan tüntettek volna.

Tábori Kálmán mint egykori irodalmi színpados résztvevő is megszólalt. Ő és társai kalauzolták a vendégeket, ők voltak a közvetlen házigazdák. Érzékelték a rendőrség felvonulását, a tudálékos kérdéseket, de elvégezte feladatát. A beszélgetés befejezése után közölte, hogy elmegy Lezsákhoz, és beszámol neki a történetekről. Gulyás Géza pedig arról szólt: a helyi rendőrség be akarta szervezni, de ő visszautasította

ezt a nemtelen kérést, mondván: ha az Isten szenvedni rendelte őt, akkor ezt vállalja. De az emberektől nem fél. Még akkor sem, ha a fenyegetőzés sem hiányzott a kényszerítés repertoárjából.

És itt van a film egyik legérdekesebb eleme: Kis-pál Antal, a megyei pártbizottság korabeli munkatársának vallomása. Előadása szerint – megörökölte ezt a beosztást. A feladata az volt, hogy a beérkező jelentésekből summázatot fabrikáljon a „központ” számára. A megyei titkár ezt ugyan ellenőrizte, de a felelősség az ő vállán nyugodott. Szemmel láthatóan nem tudott – vagy nem akart tudni – az est háttéréről. Zavarát próbálta körülírni, felelősségét leplezni. Úgy állította be, őt is méltatlanság érte, hiszen a szalag eltűnt, nem kapták vissza a budapesti BM-szervektől, a tv-től. (Természetesen ez jóval később történt.)

Újra és újra feltűnik Lezsák, a szervező alakja. Családját is bevonta ebbe az idegőrlő tevékenységbe; felesége teljes odaadással támogatta a nem túl szalonképes akciókban. Sőt, még a gyerekeik is észrevették, ha megjelentek a rendőrkocsik a házuk körül.

S egymás után hangzanak el a versek: Ratkó József, Kovács István, Csoóri Sándor, Serfőző Simon, Tóth Erzsébet, Buda Ferenc és mások költeményei. A filmben is ez adja az est dinamikáját: a meg-megszólaló lírai beszéd, amely pátosz nélkül, a legtermészetesebben idézi fel a kor viszonyait, az elégedetlenséget, és azt, amit Lezsák Csoóritól tanult, vett át: „Mi itthon vagyunk”.

Az est végéről a jelentéstevők azt írták: hús-harmincan bevonultak Lezsákék lakásába, ahonnan már nem született jelentés. Tehát ott már nem volt besúgó. Lezsák mondja el a filmben: egy alkalommal elővette a 1500 oldalas jelentést, hogy rászán egy napot, végigolvassa az anyagot. Még édesapja kedvenc italát is előkészítette, a rumos kávéét. Aztán egy oldal után abbahagyta az olvasást.

Az 1985. október 22-én rendezett kiállítás megnyitó súlyos és emlékezetes (költői) záró mondatainak egyike: „Ragyog az októberi erdő”. Ezt a ragyogást, az el nem évülő bátorságot idézte fel Agócsék filmje. Sokoldalúan, érzékletesen, hitelesen. A rendszerváltás történetének kihagyhatatlan epizódja kapott itt széleskörű nyilvánosságot. A „versek ereje” már sok alkalommal helyes útra vitte rossz irányba kényszerült történelmünket. S mindig akadtak olyanok, a jelenben is, akik képesek voltak a költői szó erejét mindannyiunk javára fordítani.